

A KÖNYVÉGETÉS NOSZTALGIÁJA: ELNYOMÁS ÉS MAGASKULTÚRA A SCI-FI IRODALOMBAN

Gy. Molnár Kadosa
ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és
Kultúratudományi Tanszék

Bevezetés

Dolgozatom a tudományos-fantasztikus irodalom és a kultúra-pusztítás motívumának viszonyát vizsgálja. A téma klasszikus sci-fi darabja Ray Bradbury *Fahrenheit 451* című, 1953-ban megjelent regénye. Bradbury műve mellett dolgozatom olyan magyar sci-fi műveket érint, amelyeket a kultúra szerepe, a kultúra és a szabad gondolat korlátozása vagy elpusztítása kapcsán megvizsgálhatunk.

Kultúra és individuum az elbeszélésekben

A vizsgálatba vont elbeszélésekben jellemzően azonosíthatók a következő témák: az individualitás védelme valamely korlátozó külső elvvel szemben, az individuum belső mentális világának felértékelése, ezen belül az öntörvényű lelki működés, az ösztönszerűség, az érzelmek, érzékenység, az élmény-elvű működés, az intuíció – ezek a tartalmak kapcsolódnak össze a narratívákban az organikus emberi közösség, a természet, valamint a magaskultúra képzeteivel, és kerülnek összeütközésbe például a tudományos racionalitás, a kollektivitás, a totálisan szervezett társadalmi rend ideáival, összefoglalóan tehát valamely külső, kollektív elvvel.

Az itt megjelenő kultúrafogalom – mely szerint a magaskultúra a túl-racionalizált, rideg társadalmi valóság embertelenítő hatása elleni ellenhatás forrásvidéke, az emberi lét essenciája – nagyjából azon reflex örökösének tűnik, amelyet alapvető irodalomelméleti könyvének be-

vezető, *Az anglicisztika angliai története* című fejezetében Terry Eagleton a romantika és iparosodás korának ideájaként azonosít (Eagleton 2000: 24).¹

A disztópikus elbeszélésekben az individuuum belső törvények diktálta működését (érzelmelek, érzékenység, fantáziaműködés, kreativitás stb.) különböző körülmények és átfogó intézmények korlátozzák. Karácsony Benő két világháború közötti novellájában a pozitivista, tudományos-tervező racionalitás alapján szervezett kollektivisták társadalmi rend, Bálint Tibor 1967-es bukaresti kisregényében az államszocializmusok diskurzusára emlékeztető felvilágosult kollektív ráció, Bradbury elbeszélésében a kortárs média működése, a médiakrácia, a Mandics-házaspár novellafüzérében a falanszter-elvű, terrorisztikus diktatúra és az ahhoz idomuló tömeg. Az érintett magyar disztópiákban az elnyomó kollektivitás jellemzően társadalmi kísérletek produktuma, a kortárs média működése csak Bradbury-nél kerül igazán fókuszba. Külön vizsgálható lenne egy más alkalommal a magyar sci-fi narratívák viszonya az államszocializmusok világára jellemző, (szintén futurospektív) történelemfilozófiai metanarratívához.

Fahrenheit 451: médiakritika

Míg a *Fahrenheit 451* témáját sokan elsősorban a cenzúrában vagy a könyvek szeretetében látják, a regény egyik nyilvánvaló célpontja a média². Amit az 1950-es évek elején íródott elbeszélés állít a médiáról és a tömegkultúráról, azt számos tekintetben visszhangozta a század következő

1 „az 'irodalom' most egyike annak a kisszámú szigetnek, ahol az ipari kapitalizmus által az angol társadalom színteréről elüldözött alkotó értékeket őrizni és erősíteni lehet. Az 'imaginatív alkotás' felfogható úgy, mint a nem elidegenedett munka képe; a költői szellem intuitív, transzcendens hatóköre pedig eleven bírálata a 'tények' igájába kényszerült racionalista és empirista ideológiáknak. Magát az irodalmi művet mindinkább titokzatos szerves egységnek látják, a kapitalista piac által fragmentált individualizmus kontrasztjaként. Inkább spontaneitás jellemzi, nem pedig racionális kiszámítottság; kreatív, nem pedig mechanikus.” Eagleton 2000: 24.

2 „A *Fahrenheit 451* fő célpontja nem a cenzúra, ahogy sokszor gondolják, hanem a tömegkultúra, amelyet Bradbury a Theodor W. Adorno és Max Horkheimer

évtizedeinek médiakritikája. A Beatty kapitány fejtegetéseiben olvasható elv, mely szerint a média feladata a gondok és konfliktusok üres beszéddel való háttérbe szorítása, több, jóval későbbi médiakritikus írás állítása. A huszadik század vége felé Pierre Bourdieu úgy fogalmaz a médiáról, hogy az „egymást követő konformizmusok gyors váltakozása” (Bourdieu 2001: 96). Montag panaszát a gondtalanságról, ami valójában a *gondok iránti érzéketlenség*, szintén a média magyarázza: „A nem érzékelhető változások iránti ilyen érdektelenség (...) megerősíti a strukturális amnézia hatását” (Bourdieu 2001: 96–97).

A médiát az üres jelentésű látványosság terepeként leíró teoretikus, Jean Baudrillard elmélete a fogyasztói társadalomról szintén összeolvasható a regénnyel. A komoly tétekkel bíró (gondok és megoldások közvetítésére képes) kultúrát kiszorítja az, amit a francia szociológus „a legalacsonyabb közös kultúra” néven nevez. „Ami megosztásra kerül, tehát, az nem 'kultúra' többé, egy csoport élő szervezete, valódi jelenléte (mindaz, ami a ceremónia és az ünnep szimbolikus és metabolikus funkcióját betöltötte), nem is tudás a szó valódi értelmében, hanem a jeleknek és az iskola és az intellektuális divat 'tömegkultúra' néven ismert utalásainak különös korpusza, amelyet legalacsonyabb közös kultúra névvel nevezhetnénk meg” (Baudrillard 1998: 103–104).

Bradbury főhősei úgy látják, hogy ez a rend azért élehetetlen, mert elválasztja az embert élete valódi súlyától. A média által közvetített tömegkultúra eltávolítja az embert az élet valódi tartalmainak lehetőségétől, üres jelekkel helyettesítve azokat. Montag sejtése szerint ez lehet felelős a társadalmi méretű depresszióért. A berendezkedés veszi rá az embereket – nem kényszerrel, hanem a fogyasztás csábító üzeneteivel –, hogy egymással ne kommunikáljanak. „Szükségtelen úgy elképzelnünk [a televíziót]”, mondja Baudrillard a disztópikus diktatúrák kapcsán, „mint egy látcsövet, amellyel a rezsim beles magánéletünkbe, mert máris jobb annál: maga a bizonyosság, hogy az emberek nem fognak többé beszélni, hogy vég-

által A felvilágosodás dialektikájában nyújtott freudi kritikához hasonló kritikának vet alá.” Eller, Jonathan R./Touponce, William F. 2008: 91.

letesen el vannak szigetelve a válaszlehetőség nélküli beszéd színe előtt” (Baudrillard 2006: 79).

Érdekes különbség, hogy Baudrillard elméleti írásaiban a kultúrával foglalkozó emberek a kortárs média rendjének perifériájára kerülnek, ahogyan Bradbury regényében is ez történik, azonban ott éppen ők nyújtják a választ a problémákra.

Nosztalgia a könyvek után

A *Fahrenheit 451* disztópikus társadalma, ahol a kultúrának már majdnem egészen nyoma veszett, arra nyújt különleges lehetőséget az elbeszélés számára, hogy bemutassa egy, a magaskultúra által jobbra érintetlen ember találkozását a kultúrával. Nem feltétlenül meglepő, hogy az elbeszélésből kibontakozó kultúrafelfogás kissé idealisztikus. A magaskultúra Montag által való megismerésének folyamata metonimikus a fiatal Clarisse megismerésének folyamatával: mindkettő az érzékek kinyílásának és a más emberekkel való kapcsolat iránti igény felerősödésének folyamata.

A kultúra, mint azt Clarisse is állítja önmagáról, nem akar Montagtól semmit. A vele folytatott párbeszéd azonban kizökkenti Montaget életének megszokott menetéből, és érzékennyé teszi olyan kérdésekre, amelyek mellett már megszokta, hogy érzéketlenül elmegy. A társadalomnak éppen azokra az értékekre volna szüksége, és arra a kritikai, kizökkentő működésre, amely elsősorban a könyvekben volt megtalálható, de amelyet (mivel a kultúrában mindig ott rejlő kritika konfliktussal, problémák felfedezésével jár) a tömeg és nyomában az állam elutasított és kis híján megsemmisített. Ha azonban felvehető a hagyománnyal folytatott párbeszéd fonala, ez a regény végén a könyv-memorizálók ígérete, újra emberi világ kezdhet felépülni. Ebben az olvasatban az elbeszélés a könyvek szeretetének, az egyén és a kultúra bensőséges kapcsolatának fabulája, annak ígéretével, hogy a kulturális kincs kiterjesztése az emberiség boldogulási esélyeit növeli.

Azonban a *Fahrenheit 451* nemcsak azt mutatja meg, hogy a magaskultúra értékeit kiszorítva a társadalom milyen tarthatatlan útra lép, de, ha úgy tetszik, parodisztikus módon azt is, hogy az értelmiség haszontalan a média által dominált világ számára, és tulajdonképpen az elől elmene-

külve várja, hogy a történelem forduljon kedvezőbbre. Montag, Faber és a könyv-memorizálók csoportja tulajdonképpen a háborút várja, amely, miután romba dönti a fennállót, ennek a jobb világnak az esélyét elhozza. Ez végső soron legalább annyira elitista, mint amennyire radikális álláspont; olvasható egyfajta értelmiségi vágyfantázia paródiájaként is.

A könyv-őrzők arra a tudásra hivatkozva járnak el így, amely érveik szerint nem más, mint az emberiség univerzális hagyatéka. Az általuk őrzött hagyományt minden ember közös kincseként, de a társadalomtól elkülönülve őrzik. Innen nézve annak jeleit is észrevehetjük, milyen alapvető idegenséggel észlel olykor Montag más embereket, ahogy Clarisse is – a természetes érzékenység megtestesítője – elárulja, hogy Montag nem olyan, mint a többiek: Montag tehát akár úgy is olvasható, mint a csak a kiváltságosok, a *kiválasztottak* számára elérhető kultúra által megszólított *különleges* egyén.

Beatty, a tűzőrök vezetője a magaskultúra elleni vádbeszédében említést tesz arról, hogy a kisebbségek sérelmeket találtak a klasszikus művekben, a könyvembereken keresztül ennek ellenére a regény gond nélkül univerzális, belső konfliktusok nélküli magaskultúrát képzel el. Olyat, amely évtizedekkel a kultúra szinte teljes elnémítása után is az emberiség közös kincse. Az elhallgattatott hagyomány éppen úgy ott van magának az embernek – legalábbis az arra kiválasztott embernek – a zsigerei mélyén, még a konzumerista nevelés ellenére is, akár az a tudás, hogy az emberhez méltó otthon a vidéki, természetközeli otthon (vö. Montag útja folyón). Az elbeszélés tehát olvasható a kanonikus olvasat ellentétéként is, az önmaga premisszáival szemben rövidlátó értelmiség félelmeinek paródiájaként.

A téma a magyar sci-fi elbeszélésekben

A két világháború között íródott Karácsony Benő távoli jövőben játszódó novellája, amelynek szereplőit az intuitivitás és gépies racionalitás dichotómiája foglalkoztatja a világpusztulás utáni hiperracionális, kollektivistá társadalomban. Bálint Tibor *Önkéntes rózsák Sodomában* című, 1967-ben megjelent bukaresti kisregénye különös ötvözete a társadalmi szatírának, parabolának és sci-fi elbeszélésnek, amelyben a nukleáris katasztrófát túlélő társadalom egy (a XX. századi államszocializmusra

emlékeztető módon) a kollektív én és megkérdőjelezhetetlen pedagógiai ideálja nevében eljáró hatalom alatt él; ez a hatalom az „ézelmességet” és mindenfajta öntörvényű irracionális gondolkodást betilt. Mandics György és M. Veress Zsuzsanna *Gubólakók* című novellaftüzére szintén Románia Szocialista Köztársaságban jelent meg, a nyolcvanas évek legvégén; a jövőbeli, világméretű pusztulást követően kiépülő kísérleti, egalitárius társadalmi rend ábrázolása igen határozottan olvastatja magát a kelet-közép-európai szocialista állam szatírájaként. Itt ugyan nem a magaskultúra klasszikus megjelenési formái kerülnek tiltólistára, hanem az önálló véleményalkotás és a tudományosan megállapított átlag-életformától való eltérés, az elbeszélés mégis termékenyen kérdezhető a kultúrára vonatkozó szempontok felől.

Karácsony Benő: *Ember a csillagok alatt*

Karácsony Benő novellája egyike annak a kevés magyar sf-írásnak, amely központi témájává teszi a magaskultúra (elsősorban a művészet) megszűnésének lehetőségét. A jövőbeli totalitárius rendszer a kiszámíthatatlan ézelmekkel szemben az ésszerűsége hivatkozva tartja fenn a szigorú rendet. A novella a kollektívizmus és egyéniség, a szabályozottság és ösztöniség, a ráció és érzékenység, illetve a maszkulin és feminin jegyek szembeállításaira épít. A hiperracionális világban a tudományok és a műveltség magas fokon állnak, és az intézmények megnevezései vagy a törvényekre való hivatkozások alapján kiolvasható, hogy lényegében osztályok nélküli társadalomról van szó. A disztópiában be vannak tiltva a művészetek, a fikció, az érzékenységnek azon forrásai, amelyeket az elbeszélés az általa elképzelt tiszta rációval szembeállíthatónak feltételez: festőiség, zeneiség, a természet, a család, összefüggésben az egyénnek az élete fölött való saját rendelkezési jogával.

A két főszereplő, V.O.R.I. Ollen és M.O.R.O. Linda a szabályozott szexualitás zamjatyini keretei között találkoznak; együtt töltenek el hat hetet a „tenyészbizottság” telepén, hogy utódot adjanak az Államnak. Ez alatt az idő alatt a nő többször arra tesz kísérletet, hogy a férfival megértesse az ösztöniség és az ézelmek világát. Idővel saját ézelmeinek kétségbeesett szószólójává válik – hiába próbálja azokat közölni a férfival, aki ugyane-

kor az Állam rendje ellen lázadók letörésének feladatát kapja, akik azért teszik kockára életüket, hogy a természettől, a művészettől és a családdal való kapcsolattól való megfosztottság ellen protestáljanak. Ez a hagyományos, szerves társadalmi formákért való tüntetés összekapcsolódik az egyén önrendelkezéséért való tüntetéssel. A novella végül az érzékenység pusztulásával, de fonák győzelmével zárul: amikor a férfit halálosan megsebesítik a bénító áramok, megérti, hogy szerelmes.

Itt a kultúra az érzelmesség és az (idilli) organikus társadalom szinonimája lesz. Minthogy a kontemplációhoz és az érzékenységhez tartozik, nem a célratörő racionalitáshoz, háttérbe szorul, és egy olyan világban, amely a racionalitáson kívül mindent szigorúan korlátoz vagy kizár, nem képvisel komoly erőt; ugyanakkor azonban, mivel az ember érzelmi oldalához kapcsolódik, nem is leküzdhető, mert – mint azt a novella zárolata sugallja – magának az emberi természetnek az organikus része. A költészet nem egyéb, mint álmodozás és érzelmek expressziója (így pedig egyébként, mivel természetének kiiktathatatlan része, a húszéves nő lényegében állandóan a költészet lényegének állapotában van.) A kultúra itt a régi értelem – érzelem szembeállítás XX. század eleji variációjában az érzelem metonimiája: a korábbi, szerves életforma iránti nosztalgia, a disztópikus hiperacionális világgal szemben felhasznált egyik, érzékenységre apelláló érv.

Bálint Tibor: *Önkéntes rózsák Sodomában*

Bálint Tibor 1967-es, Bukarestben megjelent kisregénye a hely- és időmegjelölések alapján a szöveg keletkezési idejének nem nagyon távoli jövőjében játszódik. Erre utal az elbeszélésben megjelenő technológiai világ, ahogy a robotkészítés vagy a rakétázás megvalósulása is, a XX. század közepének jellemző tudományos fantáziái. A K. városban játszódó elbeszélés nagyrészt a Róbert Mátyás nevű robot nevelődés- és szenvedéstörténete, amely megszabadulásával, sorsa jobbra fordulásával ér véget. A narratíva arról a pontról visszatekintve építi fel a történetet, ahol Róbert már gépi katatóniában van, azoknak a tapasztalatoknak a pszichés következményeként, amelyeket gazdája, Kobalt úr vele szemben tanúsított rosszindulata, a „gépies engedelmesség” követelése, és az emberek általános érzéketlensége jelentenek. Az elbeszélés háttérében zajlik a

területi ökológiai katasztrófa elleni küzdelem, ami a kisregény végén külföldi segítséggel fordulópontra jut: miután olyan, izotóppal kezelt rózsafajt kísérleteznek ki, amely újra élhetővé teszi a fertőzött talajt, a nukleáris katasztrófa sújtotta Sodoma-kertet rehabilitálják.

Az Önkéntes rózsák Sodomában mint sci-fi

A szöveg tipikus sf-re jellemző tulajdonságai közé tartozik a jövőbeli színtér, a technológiai kor, a humanoid robotok és a természettudományos témájú fantáziák, például egy nukleáris katasztrófa következményei, elképzelt biológiai mutációk. A tipikus sci-fi jelleget némileg ellentételezi, hogy bár a történet a jövőben játszódhat, az elbeszélés a mottó és a műfajmegjelölés segítségével („álmjáték”) a leírtakat elválasztja konkrét tértől és időtől, az álm és a példázat allegorikus műfajához kapcsolja azokat. A prózastílus sajátosságai, az avantgárd stíluselemek, az elbeszéltséget hangsúlyozó beszéltnyelvi fordulatok pedig – úgy vélem – a tipikus sci-fire jellemző mimetikus-realista prózastílustól némiképp távolítják és más irodalmi hagyományokhoz kapcsolják a szöveget.

Bonyolult összjátékban vannak a szöveg klasszikus műveltségre utaló elemei a sci-fi kategóriával, például a terület neve: Sodoma-kert. Sejthető lehet az intenció, hogy *Sodoma* neve vonja be az interpretációba a bibliai bűnös városét, amely bűneivel kiérdemelte pusztulását (s innentől kezdve a szöveg olvasható a bűnösség és rehabilitáció – egyébként súlyos zavarokat mutató – elbeszéléseként). A név azonban filológus írásmóddal jelenik meg: az olvasó nem olvashatja anélkül, hogy tudatosítaná a klasszikus szöveg-hagyomány határozott jelenlétét. A magaskultúrát tiltó társadalomról szóló elbeszélés lépten-nyomon klasszikus műalkotásokra hivatkozik, vagy azokra alludál. A klasszikus műveltségből azonosítható elemek, amelyek a mű háttérének világát jellemzik, azt a benyomást támogathatják, hogy a jövőorientált sci-fi világ felszíne mögött is nehezen kikezdhető állandóság van.

A kultúra Sodomában

Az elbeszélés a szereplők konfliktusán keresztül szembeállítja egymással a racionalitás és érzelmesség, észszerű gondolkodás és élénk képzelőerő, tudomány és fantázia, haladás és kultúra képzeiteit. K. politikai rendszere

A könyvégetés nosztalgiája

azonban nem olyan módon korlátozó, mint Bradbury disztópiájában. Nem határolható el pontosan, a művészetek melyik szegmense esik tilalom alá. Bálint Tibor kisregényében nem a magaskultúra áll szemben a modern társadalommal, hanem a modern társadalom mint a racionalitás öre a magaskultúra individuális érzékenységet jelentő aspektusával szemben. (Hasonló projektív defenzivitás érvényesül a Karácsony- vagy a Bradbury-műben is: azok az intellektuális tendenciák eszerint, amelyek számára a kultúra idegen vagy haszontalan, a kultúra megtámadásával fenyegetnek, a kultúra tehát védelemre szorul.) Figyelmesen elolvassa Kobalt kirohanásait felesége érzelmessége ellen, vagy a betiltott művek listáját, leszűrhető, hogy az elbeszélésben a kultúra: kilépés az észszerűség világából, menedék a társadalom elől, belső párbeszéd saját lelkünkkel, ugyanakkor minden kézzelfogható cél nélküli dolog.

Az elbeszélésben megjelenő kultúra-fogalom fontos vonása mindezek mellett az absztraktság illetve univerzalizmus. Nem konkrét (pl. nyelvhez vagy régióhoz köthető), hanem általában vett kultúráról van szó a kisregényben. Hasonlóan a *Fahrenheit 451*-hez, az elbeszélés úgy állítja elénk a magaskultúrát ezen szerepében, hogy konfliktusoktól mentes, problémátlanul univerzális. Az emberi lényeg megragadása – amelyet a kultúra ígér – emellett végletekig absztrahált jelenségeket eredményez. Az idős költő történetében, akit egy haldokló magához hív, *egyetemes költészeti antológiát* tesz a táskájába: a költészet, mint az emberiség kincse, bármi lehet, ami egyetlen emberi. Nem lehet azonban konkrét tétek, rész-érdekek, partikuláris problémák hordozója. Aligha véletlen, hogy az említésre kerülő művek mind klasszikusok. Ez az esztétikai perspektíva másfelől azonosítható a mű keletkezési kontextusát jelentő kelet-közép-európai államszocializmusok hosszú ideig domináns kulturális perspektívájával is.

Messzire vezető ellentmondásnak tűnik az elbeszélésben, hogy a kultúra egyfelől univerzális, valódi tétektől mentes, természetlenül kérdezi önmagát önmaga (absztrakt) felelősségéről – ugyanakkor az emberi lényeghez vezető út; gyöngye, látszólag haszontalan, végül azonban csodát tesz, újrahumánizálja a katasztrófa sújtotta területet, ha alázattal elfogadjuk az adományát. Ez a romantikus eszményítés és defenzív vagy menekülő logika jelenik meg

több itt tárgyalt sci-fiben: hogy az emberiség legmagasabb szellemi kincseit jelentő, de törékeny kultúrát – annak biztosítékát, hogy *minden* érték mégsem állhat a változás hatalma alatt – védje attól, ami, úgy tűnhet, fenyegeti.

Mandics György/M. Veress Zsuzsanna: *Gubólakók*

A Mandics-házaspár novellafüzére 1989-ben jelent meg Bukarestben. Az elbeszélés keret-fikcióba illeszkedik: a *Gubólakók*, mint a bevezetésből kiderül, olyan kötet, amelynek nemcsak alaptézisét (*milyen társadalmi berendezkedés volna célravezető*), de tulajdonképpen szövegét is a Heraklidák nevű tudós társaság alkotta. A kötetben tárgyalt berendezkedés a Gauss-harangról elnevezett, a társadalmat annak átlaga felé kényszerítő diktatúra, amelynek célja a homogén, kiemelkedés és hierarchia nélküli társadalom.

Tellurián, a *Gubólakók* föld alatti világában az átlagosság számítógépesített diktatúrája elsősorban az átlagtól való eltérést és az önálló gondolkodást bünteti. Az *egyéniség* mint jelenség a rendszer rációja számára a mások fölé emelkedés esetét jelenti, a rendszer kritikusainak észjárása szerint pedig mindannak a racionálisan uralhatatlan, természeti és belső eredetű mozzanatnak a szabad kiteljesítése, amely nélkül az egyén élete nem élhető. A szabad és egyéni gondolkodás védelme bontakozik ki a disztópikus elbeszélésben, amely helyenként odáig megy, hogy egyes – a rendszerrel azonosuló – szereplők szolamába a nem-gondolkodás üdvének explicit érveit írja bele.

Ám miközben a rendszer explicit ideológiai kulcstézise az átlagosság uralmának biztosítása, és ennek érdekében az egyéniség kiszorítása (azaz mindazoké, akik az átlagon kívül esnek), az elbeszélés pedig igyekszik a maga fonáságában bemutatni a rezsimet, valójában mindaddig, amíg meg nem jelenik a terror, a Tellurián élő „norma”, azaz átlagos lakosságot (akik nevében az elnyomás eljár) a rendszerrel azonosulónak látjuk. Azok a szereplők, akik nem kivételesek, a novellákban elégedettnek mutatkoznak. A felkínált uniformizált életforma őket boldoggá teszi, még ha a narratíva ironizál is elégedettségük kapcsán. Az elnyomás szenvedő áldozatai így azok, akik az egyéniség jellemzőivel rendelkeznek. Azonban az *egyéniség* elve, amely az elnyomás legitimációjául és célpontjául szolgál, egyben az elnyomás alól kivezető lehetőséget is jelenti. Az ellenállás és az elnyomás alól való kiszabadulás a jócskán különböző novellákban igen heterogének, ám az *egyéni és ir-*

A könyvégetés nosztalgája

racionalis – kollektív és racionalis oppozíciója felől tekintve összekapcsolódnak. Hol a jó, érző szív, hol a szenvedélyes szexualitás, hol váratlan belátás vagy eleve meglévő hajlam az önálló gondolkodásra az, ami az elbeszélésben az értelem nélküli tömeg háttere előtt kiemeli az egyes szereplőket.

Mindez összefüggésbe hozható a kultúra fogalmával, s az elbeszélés legalább egy pontján (A „*nagymenő*” című novellában, ahol a sekélyes tömegkultúra kontrasztba kerül az önálló gondolkodásnak teret adó magaskultúrával) az összefüggés explikálódik is. Az egyéniség olyan motívumok forrása, amelyeket hagyományosan a magaskultúrával asszociálhatunk; a kollektív én rációjával szemben olyan kiszámíthatatlan belső tartalmak foglalatja, amelyeket az előbbi nem tud eleve uralni, csak visszavetni és kiszorítani. Mindez párhuzamos azokkal a tárgyalt sci-fi elbeszélésekkel, amelyek az individuális, organikus, irracionális lényeg védelmére keltek a racionalitással szemben; akkor is, ha ugyanakkor a *Gubólakók* világában a magaskultúrát többnyire éppen ellentétes helyzetben találhatjuk.

A magaskultúra ugyan jelen van a Mandics-disztópia világában, ám javarészt problémátlanul; többnyire egy, az elnyomás által kisajátított, avagy az annak rendjébe gond nélkül illeszkedő magaskultúra tűnik fel a fikción belül. Ha a kultúrára vonatkozó utalásokat követve a magaskultúra helyét keressük a mű disztópikus társadalmában, úgy találhatjuk meg, mint amely különösebb probléma nélkül válik az elnyomó rendszer alávetett, kisajátított vagy legalábbis biztosított terepévé, hiszen a magas fokú műveltség *megfér* az elnyomás és az elnyomással való azonosulás mellett. Innen nézve a magaskultúra az elbeszélésben ugyanolyan kiüresíthetőnek mutatkozik, mint a fogyasztói kultúra, hiszen a magas fokú műveltség egyidejűleg létezhet az eszmétlenséggel. A történet zárlatában a rendszer megbuktatására készülő abik tanácskozásán a következő hangzik el:

- Akkor itt az ideje, hogy mozgósítsuk a nevelési rendszerben működő hibernált tügnői hálózatot is.
- Igen, a nevelőkre nagy szükség lesz, hogy az erkölcsi nihil helyére új eszméket ültessünk. (Mandics/M. Veress 1989: 153)

Irodalomjegyzék

- Baudrillard, J.*: The consumer society: myths and structures. London 1998. (ford. Chris Turner)
- Baudrillard, J.*: Requiem for the Media. In: Utopia deferred : writings from Utopie (1967–1978). Los Angeles. 2006. 70-93. (ford. Stuart Kendall)
- Bálint, T.*: Önkéntes rózsák Sodomában. Bukarest 1967.
- Bloom, H.*: Introduction. In: Harold Bloom (szerk.): Ray Bradbury's Fahrenheit 451 (Bloom's Modern Critical Interpretations). New York 2008. 1–2.
- Bourdieu, P.*: Előadások a televízióról. Budapest 2001. (ford. Erőss Gábor)
- Bradbury, R.*: *Fahrenheit 451*. New York. 2013.
- Clareson, T. D.*: Understanding Contemporary American Science Fiction: The Formative Period (1926-1970). Columbia, South Carolina 1992.
- Eagleton, T.*: A fenomenológiától a pszichoanalízisig. Szeged 2000. (ford. Szili József)
- Eller, J. R./ W. F. Touponce*: The Simulacrum of Carnival: Fahrenheit 451. In: Harold Bloom (szerk.): Ray Bradbury's Fahrenheit 451 (Bloom's Modern Critical Interpretations). New York 2008. 91–114.
- The Encyclopedia of Science Fiction*, szerk. John Clute et al. Elérhető: <http://sf-encyclopedia.uk/> Utolsó letöltés dátuma: 2016 november 28.
- György, P.*: A hatalom képzelete. Budapest 2014.
- Mandics, Gy./M. Veress Zs.*: Gubólakók. Bukarest 1989.
- S. Sárdi, M.*: A magyar tudományos-fantasztikus irodalomról. Alföld. (2009/5.) 59–73.
- Zipes, J.*: Mass Degradation of Humanity and Massive Contradictions in Bradbury's Vision of America in Fahrenheit 451. In: Harold Bloom (szerk.): Ray Bradbury's Fahrenheit 451 (Bloom's Modern Critical Interpretations). New York. 2008. [1983.] 3–18.